

*Izvorni znanstveni članak
UDK 726.54(497.5 Lovran)
94(497.5 Lovran) "04/14"
003.349.1(497.5 Lovran)*

Željko Bistrović*

Kulturno-povijesna važnost crkve Sv. Ivana u Lovranu (prilog problematici srednjovjekovne povijesti Lovrana)

Kulturno-povijesna važnost crkve Sv. Ivana u Lovranu višestruka je. Ta je crkva važan urbanistički akcent srednjovjekovnog Lovrana, a svojom arhitekturom, freskama i glagoljskim grafitima upotpunjava nedostatak pisanih izvora. Povijesni podaci koji o njoj govore otkrivaju nam djelovanje Bratovštine sv. Ivana, koja je ostvarivala važnu ulogu u komunalnom životu lovranske zajednice, između ostalog i kao naručitelj umjetnina. Otkrićem srednjovjekovnih zidnih slika Lovran se svrstava u rijetka istarska naselja koja imaju više od dvije crkve oslikane u srednjovjekovnom razdoblju, a otkrivenim glagoljskim grafitima svjedoči o ranu korištenju glagoljice u ovim krajevima.

Ovaj rad ne daje gotove odgovore već problematizira poznavanje povijesti liburnijskog srednjovjekovlja. Crkvu Sv. Ivana pokušava staviti u kontekst poznatih povijesnih podataka, urbanističke strukture Lovrana te duhovne i socijalne dimenzije tadašnje lovranske općine, koja se očituje kroz djelovanje Bratovštine sv. Ivana. Analizirana je arhitektura same crkve i opisan njezin inventar s osobitim osvrtom na srednjovjekovne zidne slike.

Ključne riječi: Nicola Rayntalar capitaneus Lourane, Jakov Raunacher, Quaderna capituli lovranensis, notarska knjiga riječkog kancelara Antonia de Renna de Mutine, Bratovština sv. Ivana Krstitelja, srednjovjekovno zidno slikarstvo u Istri

* Željko Bistrović, konzervator, zaposlen je u Konzervatorskom odjelu u Puli pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske, Ulica grada Graza 2, 52100 Pula. Telefon: +385 52 375 666. Elektronička pošta: zeljko.bistrovic@gmail.com.

Povijesni izvori o Lovranu

Prije negoli opišemo crkvu Sv. Ivana bitno je prikazati istraženost srednjovjekovne povijesti Lovrana i izvora koji se na njega odnose. Najranija povijest Lovrana puna je praznina i temelji se više na pretpostavkama nego na povijesnim činjenicama: dokumentima i spomenicima.¹ Njegovu povijest možemo ispisivati s većom sigurnošću tek od visokog srednjeg vijeka. Iako se ona uklapa u širu sliku srednjovjekovnih liburnijskih općina, ipak se unekoliko od bliskih općina razlikuje. Bliske su komune – Rijeka, Kastav i Mošćenice – bile pod vlašću Devinaca i Walseeovaca, dok su Lovran i Brseč pripadali Pazinskoj grofoviji. U urbaru nastalu oko 1400. godine (koji nastaje u vremenu kada kvarnerski feud rodbinskim vezama iz ruku izumrlih Devinaca dolazi u posjed porodice Walsee) popisana su podavanja riječke, kastavske, veprinačke, lovranske, brsečke i mošćeničke komune². Slijedom toga neki su povjesničari pretpostavljali da je oko 1400. godine lovranska komuna potpala pod feudalnu vlast Walseeovaca, koja bi trajala sve do 1465., kada njihova porodica izumire, a njezini posjedi prelaze u posjed Habsburga. No u Kandlerovu je *Codice diplomatico istriano* objavljen dokument iz 1447. u kojem Fridrik III. daje u najam Febu della Torre Pazinski kapetanat i kaštele Vranju, Lovran i Brseč. Tako ispada da su Lovran i Brseč bili u habsburškom posjedu prije 1465., kada je porodica Walsee izumrla, a njezina su dobra pripala habsburškoj carskoj kući. Stoga Margetić ovaj dokument o najmu datira nakon godine 1465.

Damir Viškanić raspetljava kronologiju događanja. Pazinska grofovija (čiji su dio Lovran i Brseč) u vlasništvu je Goričkih grofova sve do utrnuća albertinske linije Goričkih (1374.), kada dolazi u ruke Habsburgovaca. Tek se tada nailazi na povezanost Devinaca s Lovranom. Ugovorom od 30. 12. 1379. Habsburgovci daju Devincima u zalog Istru s Pazinskom grofovijom. Različito od ostalih povjesničara, Viškanić jedini uočava da navedeni „urbar“ ne dokazuje da je Lovran devinsko vlasništvo, već upravo suprotno, jer je u njemu očito da Lovran i Brseč ne plaćaju urbarijalno podavanje.³ U Viškanićevu se kronologiju uklapa Valvasorov podatak da je grad Lovran 1305. godine pripadao goričkom

¹ Na njoj se neću zadržavati, već upućujem na literaturu koju donosim u popisu.

² Klen, Danilo, „Riječki urbar (1390-1405)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XX, 1975., str. 156–161.

³ Viškanić, Damir, *Quaderna capituli lovransensis*, Katedra Čakavskoga sabora Opatija – Adamić, Lovran – Rijeka, 2002., str. 15.

grofu Albertu.⁴ Kako pogrešne premise mogu utjecati na povijesne zaključke, pokazuje nam Margetićev članak u kojem razvija teoriju o tome kako su Devinci kao ministerijali akvilejskih patrijarha u prvoj polovici 12. st. osvojili od hrvatske države područje od Brseča do Rijeke.⁵ Ovu tezu nekritički usvajaju i drugi povjesničari.

Grbovi koji se nalaze na zaglavnim kamenima svoda župne crkve Sv. Jurja u Lovranu, a kojima se do sada nije posvećivalo previše pozornosti u hrvatskoj historiografiji, pokazuju koliko malo znamo o lovranskoj povijesti. Upućuju na feudalnu prisutnost obitelji Raunacher te kožljačkih gospodara Wachsenstein. Obitelj Raunacher istakla se kao naručitelj umjetnina. Pripadala je kranjskom plemstvu koje se razvija u kasnom srednjem vijeku, a potječe iz mjesta Ravne (njem. Raunach), po kojemu su dobili ime. Nekoliko je članova ove obitelji bilo na važnim pozicijama svoga vremena.⁶ Prvi značajniji pripadnik obitelji, Martin Raunacher, od goričkog grofa Henrika IV. dobija gospodstvo Schvarzenegg, od kojeg potječe drugi grb obitelji (krug u štitu). U obližnjoj su Rijeci, unutar augustinskog samostana, najvjerojatnije isti ovaj Martin Raunacher i njegova žena Margareta podigli kapelu Sv. Trojstva, u kojoj su imali svoju grobnicu. Nadgrobna ploča s te grobnice, iz 1450. godine, danas je pohranjena u klausturu samostana. Jedno je od najljepših ostvarenja ove vrste u Hrvatskoj. Martinov je brat Jakov kapetan Kastva i Pazinske grofovije, a njegov je grb u to vrijeme oslikan i u crkvi Sv. Marije na Škrilinah kod Berma. Vincent iz Kastva, koji je oslikao crkve u Lovranu i Bermu na kojima se nalaze grbovi Raunacher, u isto je vrijeme bio stanovnik Kastva, kojemu je Jakov Raunacher bio kapetan. Ta trostruko dokumentirana povezanost među njima ne može biti slučajnost i čudno je da nije bila istaknuta ranije.⁷

Jedan od najvažnijih izvora za proučavanje srednjovjekovne povijesti Rijeke i njezine okolice još uvijek je nedovoljno obrađen. To

⁴ Sušić, Zvonimir, „Valvasor o Liburniji (Volosko, Veprinac, Sv. Jakov – Opatija, Lovran, Mošćenice)“, *Dometi*, br. 6, Rijeka, 1970., str. 121.

⁵ Margetić, Luj, „Rijeka i područje istočno od Učke (‘Meranija’) u XI. i XII. stoljeću“, u: *Rijeka, Vinodol, Istra – studije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1990.

⁶ Jakov je bio kapetan u Pazinu (1474.) i Rijeci, Bernard je bio *vicedomus* Kranjske (1519.), Balthasar načelnik Salzburga (1580.), njegov nećak Andrej biskup u Picnu, a drugi nećak, Martin, kapetan u Trstu. Posljednji muški član obitelji bio je Janez Raunach, kojemu je austrijski car 1684. dodijelio titulu baruna. Genealogija obitelji Raunach izrađena je u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu, no nisam je koristio.

⁷ To će biti tema jedne druge radnje koju pripremam: o Kastavskoj slikarskoj školi.

je notarska knjiga riječkog kancelara Antonia de Renna de Mutine.⁸ Nažalost, objavljena je u više dijelova. Prva je dva dijela objavio Silvino Gigante⁹, a zatim u tri nastavka dovršio Mirko Zjačić¹⁰. U tim izdanjima ne postoji značajniji kritički aparat (npr. indeks mjesta i osoba) ni prijevod s latinskoga, pa se njima služe samo rijetki povjesničari. Taj je izvor važan za povijest Lovrana: u njemu nailazimo na dokumente koji nam svjedoče o ekonomskoj aktivnosti lovranskih stanovnika. Na desetak mjesta nalaze se razni dokumenti koji se odnose ili na stanovnike Lovrana ili na osobe koje su u Lovranu imale posjede. Također, na više mjesta donose se podaci o lovranskom kapetanu Nicoli Rayntalaru (*capitaneus Lourane, Capitano Vragne*), koji u hrvatskoj historiografiji nisu posebno istaknuti, iako ga spominje već Giovanni Kobler u svojoj *Povijesti Rijeke*.¹¹ Tako bi i Lovran, kao još jedna kvarnerska općina uz Rijeku i Kastav, imao svoga kapetana. Uz suca i župana, kapetan je još jedna pravna ustanova u komunalnom uređenju lovranske općine. Ne znamo otkada ta funkcija postoji u Lovranu, ali posredno možemo zaključiti da je prestala krajem 15. stoljeća. U Urbaru Pazinske grofovije iz 1498. spominje se gospoštijaska kuća u Lovranu, koja je već duže vrijeme napuštena i bez krova, ali je predviđena njezina obnova.¹² Kakva je bila uloga kapetana u komunalnom uređenju općina, možemo vidjeti na bliskom primjeru Kastva. On je u komuni zastupao vrhovnog feudalca ili zakupnika općine. Osim vrhovne vojne, tj. redarstvene vlasti, kapetani srednjovjekovnih komuna imali su i vrhovnu upravnu i sudbenu vlast. Prema Kastavskom statutu kapetan je ubirao godišnje paušalne poreze – novčana davanja u visini od 100 maraka te desetinska davanja u žitu, vinu i mladim životinjama.

Nažalost, Lovran nema svojega statuta, pa njegovo komunalno uređenje možemo pratiti tek posredno. Na njegovu se čelu nalazi župan, kao i u ostalim istarskim i kraškim seoskim općinama. Iz Urbara Pazinske grofovije iz 1498. vidljivo je da je Lovran imao i podžupana. Župan je

⁸ Njegova se notarska knjiga *Liber civilium sive notificationum* čuva u Državnom arhivu u Rijeci.

⁹ Gigante, Silvino, *Libri del Cancelliere*, Monumenti di storia Fiumana, Fiume, 1912.

¹⁰ Zjačić, Mirko, „Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Reno de Mutina (1436-1461)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. III, 1955.–1956., str. 5–343; sv. IV, 1957., str. 85–225; sv. V, 1959., str. 225–459.

¹¹ Kobler, Giovanni, *Povijest Rijeke*, sv. 1–3, Opatija, 1995., str. 479. U notarskim zapisima Antonia de Renna Nicolo Rayntalar spominje se kao akter u 18 dokumenata, a kao svjedok u još nekoliko.

¹² Kobler, Giovanni, nav. dj., str. 479.

u srednjovjekovnom uređenju komune igrao važnu ulogu predstavnika zajednice u odnosima prema feudalcu. Imao je upravne i sudske funkcije, ali i neke povlastice u plaćanju urbarijalnih davanja.¹³ U izvorima se spominju i suci te općinski pisari. Primjerice u oporuci popa Radena spominje se Žerže, „ključar gospodski i pisar općini lovranske“.¹⁴ Tim je više zanimljiv podatak da je riječki notar Antonio de Renno isprave sastavljao i u samom Lovranu, koji je imao svoga pisara.¹⁵ Lovranski su stanovnici koristili usluge svećenika lovranskog kaptola pri sastavljanju isprava, ali očito je da im to u nekim slučajevima nije bilo dovoljno. O ostalim općinskim funkcionarima te uređenju vijeća nemamo podataka. Kao povijesni izvor važne su i ostale sačuvane knjige kasnijih riječkih notara. No one uopće nisu objavljene, iako su ponekad korištene kao izvori u nekim povijesnim studijama.¹⁶ Bez njihova će čitanja svaka buduća povijest ovih krajeva biti neozbiljna.

Iz postojeće literature iščitavamo specifičan položaj liburnijskih komuna u odnosu na crkvenu i političku jurisdikciju. Otvorena su pitanja otkada postoji lovranski kaptol te kada je i kako potpao pod Pulsku biskupiju. Prema Kobleru, postojali su u 11. st. arhiđakonati u Labinu i Rijeci koji su prvotno pripadali Pićanskoj, a kasnije Pulske biskupiji. Riječki je arhiđakonati u 12. st. obuhvaćao Rijeku, Kastav, Veprinac, Lovran i Brseč. Kandler spominje 1028. kao godinu kada su Rijeka i okolica pripali Pulske biskupiji, iako nepobitne dokaze o toj pripadnosti ne posjedujemo prije 14. stoljeća. Kobler iznosi podatak da je 1139. godine pulski biskup (to bi bio Petrus IV.) dao u podnajam Devincima Rijeku, Kastav, Veprinac i Mošćenice¹⁷ (iz čega bismo mogli izvući

¹³ Više o ulozi župana v. u: Bratulić, Vjekoslav, „Funkcije župana u općinskim zajednicama na području pazinske grofovije (XVI-XVII stoljeće)“, *Jadranski zbornik*, VII, Rijeka – Pula, 1969., str. 147–160.

¹⁴ Šurmin, Đuro, „Hrvatski spomenici I“, *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, sv. VI, Zagreb, 1898., str. 108–110.

¹⁵ Ovo je još jedan podatak kojim Margetić dokazuje svoju tezu o feudalnoj pripadnosti Lovrana Walseeovcima. Antonio de Renno sastavljao je međutim spise i u Senju, na temelju čega ne bismo mogli tvrditi da im je pripadao i taj grad.

¹⁶ *Liber Instrumentorum et Testamentorum Dominici Ravizae 1524-1536.; Civiliū Guerini Tranquili sibenicensis et civis segnensis 1544-1546; Libro di Notifiche per Veglia dal 1560-1568 per Fiume dal 1569-1573; Liber civiliū sive notificationum 1571-1572; Liber secundus Civiliū mei Flaminii Manlii publici Imperiali auctoritate Notarii ac Fluminis S.ti Viti Cancellarii 1575-1579; Liber quartus Civiliū mei Flaminii Manlii publici Imperiali auctoritate Notarii ac Fluminis S.ti Viti Cancellarii 1581-1583; Liber Civiliū sive Notificationum 1606-1609; Liber Civiliū Cancellarie 1609-1611; Quadermus omnium processuum et actorum Civiliū ordinariorum 1612-1613* itd.

¹⁷ Kobler, Giovanni, nav. dj., str. 91.

zaključak da Lovran tada nije bio u vlasništvu Pulske biskupije, iako jest pod crkvenom jurisdikcijom).

O crkvenoj pripadnosti Lovrana i povijesti lovranskog kaptola dosad je najviše rečeno u knjizi D. Viškanića *Quaderna capituli lovransensis*, u kojoj opisuje ovaj važan izvor za povijest Lovrana. Od ostalih je crkvenih izvora važna sačuvana građa pulskog kaptola.¹⁸ Ona sadrži dijelove koji se odnose na Riječki arhidakonat, odnosno na dio biskupije koji se nalazio pod habsburškim utjecajem, samim tim i na Lovran. Površnim pregledom kvaderna pulskih biskupa naišao sam na podatak od 7. lipnja 1543. o dobivanju biskupske bule o uvođenju lovranskog svećenika, subđakona Antona Šepića (na kojeg nailazimo i u Kvaderni) u stupanj đakona. Zanimljivost je tog podatka u tome što je tada biskup bio Giovanni Battista Vergerio, osuđen kao protestantski heretik. Jedan su od izvora relacije pulskih biskupa papinskoj stolici u Rimu u kojima se djelomično govori i o Lovranu. Ti se izvještaji nalaze u fondu Tajnog vatikanskog arhiva.¹⁹ Posebno je važna nedavno objavljena vizitacija generalnog pulskog vikara Francesca Bartirome.²⁰ Fond lovranskog župnog arhiva nalazi se u Državnom arhivu u Rijeci [(XII-); 1804/1814; 1821/1867; 1876/1903: knj. 3; 0,1]. Uz matične knjige, koje spominje i Viškanić, taj fond obuhvaća i tri sveska, od kojih je prvi nazvan *Protocolum Nuovae Dioecesis Gradiscanae in Negotiis Publico Ecclesiasticis*. U njoj se spominje naredba u kojoj se kaže da se lovranski dekanatski arhiv treba premjestiti u arhidakonat u Rijeci.²¹

Od važnijih događaja u povijesti Lovrana treba istaknuti mletačka razaranja Lovrana. Prvi je put razoren još 1509. pod zapovjedništvom kapetana Kulfa A. Civrana. Mletački su plaćenici opljačkali Lovran 1599. i spalili ga 1614. jer je bio upleten u mletačke sukobe s uskocima. Štoviše, čini se da je uz Rijeku i Bakar bio jedna od glavnih luka za opskrbu

¹⁸ Građa se čuva u Državnom arhivu u Rijeci. Ime fonda: Pulski kaptol 1200-1882, signatura: VO-1.

¹⁹ Izvještaje je objavio Ivan Grah. V. Grah, Ivan, "Izvještaji pulskih biskupa Svetoj Stolici (1592.-1802.), *Croatica Christiana Periodica*, br. 20, Zagreb, 1987., str. 26-67; br. 21, Zagreb, 1988., str. 63-106.

²⁰ Kudiš Burić, Nina – Labus, Nenad (prir.), *U kraljevskim stranama i pod Svetim Markom: Vizitacije u pulskoj biskupiji na austrijskom i mletačkom području godine 1658. i 1659.*, Riječka nadbiskupija – Porečko-pulska biskupija – Adamić, Rijeka, 2003.

²¹ Ovim bih podatkom naznačio nedovoljno istraženu arhivsku građu koja se čuva u arhivu Riječke biskupije.

uskoka namirnicama.²² Ove podatke možemo naći u relacijama mletačkih providura. Budući da su stanovnici Venecije održavali trgovačke odnose sa stanovnicima Rijeke i kvarnerskog zaljeva, osim spomenutih relacija našlo bi se još podataka u venecijanskim arhivima. Fond Pazinske grofovije u Državnom arhivu u Pazinu mogao bi – osim već spomenutih urbara – imati i druge dokumente koji se odnose na Lovran, no oni su kasnijeg datuma [Pazinska grofovija, Pazin (1374-1809); 1571/1809: knj. 41, svež. 6; 1. Nesređen]. Za nadopunjavanje povijesne slike potrebno je ciljano istraživanje i u ostalim arhivima. Zadarski i dubrovački arhiv sadrže podatke o trgovačkim i inim odnosima sa stanovnicima Rijeke i okolice. Istra je krajem 15. i početkom 16. stoljeća pridružena Kranjskoj, stoga bi se trebali podrobnije istražiti slovenski i austrijski arhivi.

Urbanistička struktura Lovrana i položaj crkve Sv. Ivana

Tek nakon takva uvoda u (ne)poznavanje povijesnih izvora o Lovranu i u stanje njihove istraženosti možemo shvatiti koliko je važna crkva Sv. Ivana. Ona je dokument iz razdoblja lovranske povijesti u kojemu su pisani izvori rijetki. Uz župnu crkvu Sv. Jurja, danas je jedina očuvana crkva unutar srednjovjekovne gradske jezgre.²³ Nalazi se u zapadnom dijelu Starog grada, sjevernije od zapadnog ulaza u grad.

Pretpostavlja se da je Lovran naselje koje je najvjerojatnije postojalo i u antici. Toponim *Lovran/Laurana* završava na dočetak -an/-ana, što je antičko naslijeđe u toponimiji Istre.²⁴ O antičkom postanju grada svjedoči nam i njegov spomen u djelu *Cosmographia* anonimnog Ravenjanina. Nažalost, do danas nije učinjeno nikakvo sustavno arheološko istraživanje Lovrana koje bi nam potvrdilo ili opovrglo teze o kontinuitetu naseljenosti od antike u srednji vijek. U prilog tezi o postojanju grada u antici govori nam tlocrt grada, u kojem se nazire ortogonalna planimetrija u očuvanim blokovima zgrada. U tom je kontekstu zanimljivo promotriti položaj crkve Sv. Ivana. Možemo postaviti pitanje poštuje li crkva pretpostavljeni antički raster ili ga negira.

²² Luigi Foscan u svojoj knjizi *Porte e mura delle città, terre e castella della Carsia e dell'Istria* netočno spominje da su Lovran spalili uskoci. Začuduje slaba informiranost autora, no moram primijetiti da to nije usamljen slučaj u povijesnim radnjama talijanskih autora.

²³ Prema Kvaderni lovranskog kaptola unutar zidina nalazile su se i crkve Sv. Marije i Sv. Mateja.

²⁴ Matijašić, Robert, „Antičko naslijeđe u toponimiji Istre: Toponimi tipa -an, -ana u Istri i Dalmaciji“, *Histria historica*, br. 2, 1981. (1983.), str. 107–133.

Slika 1. Pročelje crkve Sv. Ivana, lijevo prije obnove i desno nakon obnove

Na starom je franciskanskom katastru uočljivo da je začelje crkve tvorilo s okolnim zgradama malen trg, koji je kasnijom pregradnjom bitno smanjen. Podaci u Kvaderni spominju nam imena vlasnika nekih kuća koje su se nalazile pokraj crkve. Jedna je kuća bila u posjedu nekog Matkovića, a druga u posjedu Ivana Kremca.²⁵ Kvaderna je stoga izvor u kojem se crkva Sv. Ivana spominje kao topografski podatak, tj. orijentir u prostoru.

Topografske podatke, koji nam govore o mjestima javnog života, možemo pronaći u notarskim zapisima Antonia de Renna. Na početku spisa zapisuje gdje ga je sastavio. U Lovranu je to činio na dva mjesta: „in publica platea Lovranae“ i „ante portam castrı Lovranae a mari“. Ovo prvo mjesto nalazilo se na glavnom trgu, ispred crkve Sv. Jurja. Konzervator Marijan Bradanović upozorio me na moguće postojanje županskog stola, koji se nalazi u blizini sjevernog ulaza u grad, nasuprot srednjovjekovnoj gradskoj kuli. Ovo bi uz poznate županske stolove u

²⁵ Viškanić, Damir, nav. dj., str. 117–119.

Humu i Tinjanu bio treći očuvani.²⁶ Upitno je je li ovaj stol očuvan na izvornom mjestu i može li se dovesti u vezu s gore spomenutom „publica platea Lovranae“.

Slika 2. Tlocrt Lovrana s ucrtanim pozicijama crkve Sv. Ivana i Sv. Jurja

Različito od ostalih liburnijskih općina – koje nemaju direktan izlaz na more, već je njihova pozicija diktirana položajem na teško osvojivu položaju s mora: brdima i liticama (Kastav, Mošćenice i donekle Brseč) – Lovran je smješten na moru. Pogled s mora zabilježen je i na dobro poznatu bakrorezu A. Trosta, koji je objavljen u Valvasorovoj *Slavi vojvodine Kranjske*. Ovdje uočavamo lučicu (mandrač), iz koje je vodio put prema morskim vratima („Stubica“). To su jedina sačuvana gradska vrata u Lovranu.²⁷ Najvjerojatnije su postojala još troja vrata: jedna na zapadu u blizini crkvice Sv. Ivana, druga na južnom kraju grada i treća kraj obrambene kule. Na Trostovu prikazu upadaju u oči kompaktni blokovi zidina i kula u kojima su uklopljene stambene građevine.²⁸ Ipak,

²⁶ Nefat, Bruno, „Županski stol“, natuknica u: Bertoša, Miroslav – Matijašić, Robert (ur.), *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 2005., str. 927.

²⁷ Presjek i tlocrt ovih vrata donosi Luigi Foscan, *Porte e mura delle città, terre e castella della Carsia e dell'Istria*, Collana degli Atti, Centro di Ricerche Storiche, Rovigno, N. 22, Rovigno – Trieste, 2003., str. 218.

²⁸ Za građevinu čiji su zidovi uklopljeni u gradske obrambene zidine poznajemo lokalni izraz *muraca*, koji susrećemo u Kvaderni lovranskog kaptola.

još je i tada uočljiva obrambena funkcija zidina, jer je na trećini zidina očuvana merlatura, a na prikazu se vidi i postojeća kružna kula u južnom dijelu naselja. Ostaci zidina, na kojima postoje i očuvane strijelnice, vidljivi su i danas na južnoj strani naselja.

Srednjovjekovna je struktura grada sačuvana do danas. Gusto urbano tkivo Lovrana čine pretežno jednostavne pučke stambene kuće, bez stilskih karakteristika. Male su parcelacije, zatvorenog tlocrta, s vertikalnom razdiobom stambenog prostora i konobom u prizemlju. U većinu kuća ulazi se vanjskim stubištem, dužinom prislonjenim uza zid kuće, koji vodi na shod. Zidovi su građeni od grublje ili finije klesana kamena i ožbukani zaglađenom vapnenom žbukom. Maleni i pravokutni prozori uokvireni su jednostavnim, ali fino klesanim kamenim okvirima. Krovovi su dvostrešni, s blagim nagibom i pokriveni kupama kanalicama. Spontani razvoj i rast mjesta te organičnost pučke arhitekture stvorili su visoku ambijentalnu vrijednost ovog urbanog sklopa.

U godinama nakon Madridskog mira (1617.) kvarnersko-istarsko područje ulazi u fazu mirnodopskog razvoja. Počinje naseljavanje opustošenih gradova, što dovodi do oživljavanja privrede i pojačane graditeljske aktivnosti na cijelom području Liburnije. Upravo se u tom razdoblju konačno definira urbana fizionomija Lovrana. Na glavnom trgu i u jugozapadnom dijelu grada podižu se pojedinačne patricijske kuće, koje se stilskim detaljima i naglašenijim dimenzijama izdvajaju iz organičnog gradskog tkiva. One imaju naglašene kamene portale, kućne ili dvorišne, sa zaključnim kamenom na vrhu koji nosi ukras ili godinu izgradnje. Pročelja su raščlanjena, a na nekim se kućama ulazi preko većih balaturnih ulaza s ugaonim stupom, koji nosi nadstrešni strop. Dvije su kuće na trgu ukrašene drvenim reljefima u lunetama. O važnosti ovih kuća govore nam grbovi koji se na njima nalaze. U razdoblju 17. i 18. st. nastavlja se prestrukturiranje zidina i kula u stambene kuće. Nadograđuje se zvonik, proširuje se i obnavlja župna crkva i crkva Sv. Ivana. Najvjerojatnije se tada zbog trošnosti ruše ostale dvije srednjovjekovne crkvice unutar zidina.

O titularu crkve i istoimenoj bratovštini

Blagdan Sv. Ivana Krstitelja slavi se 24. lipnja. Ivan Krstitelj jedan je od najčešćih titulara i najpopularnijih svetaca Katoličke crkve.²⁹ Na njegov se blagdan pale kresovi te se smatra da je povezan s pretkršćanskim običajima i vjerovanjima. Uz lovransku crkvu Sv. Ivana Krstitelja postoje u Istri još dvije crkve oslikane u srednjem vijeku, a posvećene istom svecu. To su Sv. Ivan Glavosijek u Brovinju kraj Koromačna te Sv. Ivan u istoimenom zaseoku kod Grožnjana. U Istri postoji više crkava posvećenih sv. Ivanu Krstitelju, a čak šest je župnih. Zanimljiva je povezanost viteških redova s ovim svecem. Ivanovci (ili hospitalci) čak su i nazvani njegovim imenom, jer su u Jeruzalemu imali sjedište pokraj crkve Sv. Ivana. Oni su u Istri imali dvije crkve posvećene ovom svecu, jednu kraj Poreča (Sv. Ivan na Livadi), a drugu u Puli, koju su preuzeli u 12. stoljeću, a prije je bila posvećena Sv. Feliciti.

Crkvu Sv. Ivana Krstitelja u Lovranu održavala je istoimena bratovština. Nažalost, o toj nam bratovštini nije ostalo previše arhivskih podataka te ne znamo mnogo o njezinoj djelatnosti. No znamo dosta o bratovštinama općenito, a njihova organizacija i djelatnosti uglavnom su bili slični. Na obližnjem Krku, u Vrbniku, postojala je istoimena bratovština (jedna od najstarijih na Kvarneru), koja se popularno zvala kapari (po kapuljačama koje su nosili).³⁰ Iz djelatnosti bratovština možemo mnogo saznati o ekonomskoj povijesti ovog kraja. U sačuvanim izvorima nailazimo na podatke o nekim nekretninama bratovštine koje su davali u „livel“ (zakup), kao što je kuća sv. Ivana, koja se i danas nalazi u blizini crkve. Osim kuća, ostale su nekretnine obradiva polja, vinogradi, šume. Bratovština sv. Ivana bila je jedna od šest lovranskih bratovština. Iz vizitatorova podatka saznajemo da je imala 30 dukata beriva (prihoda). Gastald Bratovštine spominje se u notarskoj knjizi Antonia de Renna u zapisu iz 1456. godine.³¹ Iz zapisa saznajemo da je gastald bio Vid iz Kastva (*Vitus de Castua, habitator Laurane*). Bratovština je platila Ivanu Marniću (*Iohannes Marnich*) da izradi križ od srebra i zlata, no on to nije učinio do određenog roka. Taj nam dokument potvrđuje da je Bratovština

²⁹ Prema *Hagiotopografiji Hrvatske* Anđelka Badurine taj se svetac u Hrvatskoj pojavljuje 304 puta. V. istoimeni članak u časopisu *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, god. 27, Zagreb, 2003., str. 305–311.

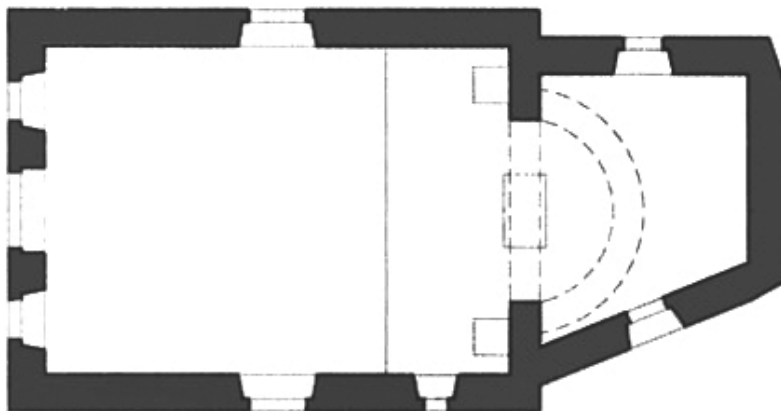
³⁰ Više se o vrbničkoj i o bratovštinama općenito može saznati iz: Bolonić, Mihovil, “Bratovština sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku (1323–1973)”, *Bogoslovska smotra*, br. 4, Zagreb, 1974., str. 459–476.

³¹ Zjačić, Mirko, nav. dj., sv. 5, str. 303.

bila naručitelj umjetnina. Neke od dužnosti Bratovštine bile su održavati crkvu i oltare (ne samo u crkvi Sv. Ivana, već i glavni oltar u župnoj crkvi Sv. Jurja) te se brinuti za svoje članove (pogotovo prilikom sprovoda).

Arhitektura crkve i njezin inventar

Prvobitna je crkva jednostavne romaničke tipologije, s izbočenom polukružnom apsidom (vidi tlocrt). O romaničkom postanju svjedoči nam i prostorna analiza, koja se zasniva na romaničkim omjerima. Od najranije su crkve sačuvani trijumfalni luk te južni i sjeverni zid. Na južnom zidu nalazi se i originalni prozor. Crkva je u baroknom razdoblju nadozidana (produžena na oba kraja i povišena), tako da imamo dojam „učahurenosti“ ostataka starije crkve u korpus današnje crkve. Današnje nepravilno poligonalno svetište rezultat je rušenja starije polukružne apside i produžavanja. Nekadašnja polukružna apside pronađena je tijekom arheoloških istraživanja koja je vodio arheolog Ranko Starac. Njezini su ostaci konzervirani i prezentirani te se i danas mogu vidjeti. Svojom jednostavnom vanjštinom crkva se uklapa u urbanističko tkivo, u kojem dominiraju elementi pučke arhitekture. Stoga je šteta da se u posljednjoj obnovi crkva neadekvatno ožbukala debelom cementnom žbukom i da su s pročelne strane uklonjene kamene klupice. Time se uklonila patina građevine i smanjile su se njezine spomeničke vrijednosti.

Slika 3. Tlocrt crkve Sv. Ivana

Prema vizitaciji Francesca Bartirome, generalnog vikara Pulske biskupije, koji je crkvu posjetio 12. 11. 1658., crkva je imala tri oltara. Glavni je oltar bio posvećen sv. Ivanu Krstitelju, a održavala ga je istoimena bratovština. Oltar Sv. Lucije bio je pod patronatskim pravom

obitelji Korilić, a oltar Sv. Stjepana bio je izvan upotrebe. Crkvu je tada služio kaptol za tri dukata godišnje.³² U Kvaderni lovranskog kaptola postoje upisi podavanja kaptolu koji spominju da je kaptol dobivao od crkve Sv. Ivana 7 ručkova ('pašti') i 4 libre, a bio je dužan služiti jednu misu dan nakon blagdana Sv. Ivana. Oltar Sv. Stjepana, kao i oltar Sv. Lucije, plaćao je 3 libre, a kaptol je bio dužan služiti 12 misa godišnje. Za oltar Sv. Stjepana tada je plaćao Grško Munčić, a za oltar Sv. Lucije Mikula Polčić. U crkvi danas nema ni jednog od spomenutih oltara. Vjerojatno ih je zadesila slična sudbina kao i druge koji se spominju u istoj vizitaciji – ako bi bili trošni i neupotrebljivi, spalili bi ih na mjesnom groblju.³³

Jedina sačuvana umjetnina u crkvi koja se može povezati uz podatke o vizitaciji drvena je skulptura koja se nalazi u niši apside, a predstavlja sv. Ivana Krstitelja, titulara crkve. Najvjerojatnije je pripadala oltaru koji se spominje u vizitaciji iz 1658. godine. Ta je godina stoga i *terminus ante quem* za dataciju umjetnine. Prema stilskim karakteristikama skulpturu bismo mogli datirati u kraj 16. ili početak 17. stoljeća. Naknadno je prelićena s nekoliko slojeva boje, no ni to ne može sakriti vrsnoću njezine izrade. Na 16. st. upućuje nas renesansna

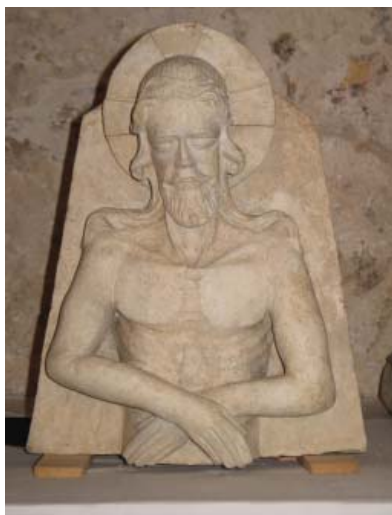
Slika 4. Drvena skulptura Sv. Ivana Krstitelja

konceptija, u impostaciji i izvinutosti tijela, smirenosti u izrazu lica, skladnim proporcijama jedrih udova i vrata te precizno izvedenim anatomskim detaljima. Pune usnice jasnog volumena uokvirene brkovima i bradom stiliziranih zavijutaka podsjećaju na najbolja djela radionice renesansnog venecijanskog drvorezbara Paola Campse, kao

³² Kudiš Burić, Nina – Labus, Nenad (prir.), nav. dj., str. 89.

³³ Isto, str. 79.

što je Krist iz Soave.³⁴ No renesansna je tipologija u suprotnosti s novim stilskim karakteristikama koje se naslućuju prvenstveno u oblikovanju draperije. Ogrtač Ivana Krstitelja lomi se u naborima koji anticipiraju opus friulanskog skulptora Giovannia Antonia Agostinia, što nam može potvrditi zrcalno okrenuta i gotovo doslovno preslikana draperija Sv. Pantaleona s oltara iz crkve Sv. Mihovila u Formeasu u Friuliu, istog autora.³⁵ No u licu i mesnatim udovima usporediva je sa Sv. Izidorom iz crkve Sv. Florijana u S. Martino di Campagna pokraj Pordenonea, skulpturom Giacoma Onestia.³⁶ Temeljem povijesnih podataka o mletačkom pljačkanju i paljenju Lovrana 1599. i 1614. godine možemo pretpostaviti da je tada stradao i inventar crkve te da su nakon toga naručeni novi oltari. Skulptura do sada nije bila primijećena, tj. nije zaokupila pažnju hrvatskih povjesničara umjetnosti, što ovim putem ispravljamo. U svakom slučaju, o njoj će se još govoriti u kontekstu renesansne drvene

Slika 5. Kameni reljef *Imago pietatis*, koji se nalazio na luneti župne crkve Sv. Jurja

skulpture, a detaljnija će analiza biti moguća nakon sastavljanja potpunog kataloga drvene renesansne skulpture u ovim krajevima.

Osim te skulpture koja je nastala upravo za ovaj prostor, u crkvi se danas nalaze dvije umjetnine koje joj izvorno nisu pripadale. Kamenu skulpturu *Imago pietatis*, koja se nekada nalazila nad portalom župne crkve Sv. Jurja, Vanda Ekl datirala je u 14. stoljeće. Svoju dataciju nije ničim obrazložila. Smatram da bi se takva datacija ipak mogla problematizirati. Primjeri trećentističke skulpture sjevernog Jadrana na koje nailazimo u obližnjim

³⁴ Djelatnost je Paola Campse u zadnjih deset godina vrlo dobro dokumentirana i istražena. Čitatelje upućujem na sljedeće radove: Matejčić, Ivan, "La scultura lignea rinascimentale veneziana in Istria e in Dalmazia", *Histria terra (Supplemento agli Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria)*, br. 6, Trieste, 2004., str. 6–53; Matejčić, Ivan, „Venecijanska renesansna drvena skulptura u našim krajevima: kratka rekapitulacija i prinosi katalogu“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 40, Split, 2003–2004., str. 171–214.

³⁵ Rizzi, Aldo, *Mostra della scultura lignea in Friuli: Villa Manin di Passariano (Udine)*, Istituto per l'Enciclopedia del Friuli Venezia Giulia, Udine, 1983., fotografija na str. 191.

³⁶ Isto, fotografija na str. 195.

središtima najbližim Lovranu ne daju nam komparativnog materijala.³⁷ Ono što može zavesti u percepciji te skulpture kao djela trećenta elementi su uvojaka kose, brkova i brade koji se u pravilnim volutama simetrično ponavljaju s lijeve i desne strane. Tako modelirani uvojci kose pojavljuju se često u umjetnosti trećenta. Najsličniji primjer koji možemo navesti skulptura je mladolikog sveca na nadgrobnom spomeniku Bernardina degli Arlinghiera u župnoj crkvi u Casole d'Elsa, koji je izradio Marco Romano početkom 14. stoljeća.³⁸ Možda je predložak lovranskoj skulpturi bio trečentistički, ali osjećanje forme i klesarski postupci nisu. Mnoštvo detalja navodi nas na drugačije sagledavanje te skulpture. Osobito osjećaj izduženosti koji nas upućuje na kasnogotičko postanje lovranske skulpture *Imago pietatis*. Izbijanje naturalističkih detalja – kao što je oblikovanje nadlaktica u kojima lagano izvijenom linijom klesar naglašava mišiće bicepsa i tricepsa, detalji torza, pogotovo upušteni toraks, istaknuta rebra i ključne kosti – daleko su od idealizirajućih stilizacija trećenta. Plitko urezane oči, krivuljom svojih tužnih, obješenih kapaka odaju skulptorovo poznavanje kasnogotičkih umjetnina. Pramenovi kose na tjemenu oblikovani su u paralelnim snopovima koji padaju prema čelu. Takvo oblikovanje možemo pronaći u trečentu, ali također krajem 15. st. u djelima furlanskih drvorezbara. U skulpturama Domenica da Tolmezza osim ovih karakteristika možemo uočiti volute kose koje valovito uokviruju glavu i u tankim se pramenovima spuštaju niz ramena. Još više od njega na lovranski *Imago pietatis* podsjećaju nas oblikovanja kose na skulpturama Oplakivanja Krista iz crkve Sv. Antona u mjestu San Daniele u Friuliu, majstora Leonarda Thannera³⁹. Friulanskim izvorima vode nas i drugi putovi. Skulptura Sv. Tome iz crkve Sv. Tome u Ratečama, koja je pripisana friulanskoj radionici druge polovice 15. st., podsjeća na lovranskog Krista sveukupnim dojmom, svojom izduženom fizionomijom, a najviše oblikovanjem brade.⁴⁰ Nije slučajno što najveće paralele lovranskoj skulpturi nalazimo u skulpturi u drvetu. Sam kiparski tretman više podsjeća na rezbarenje nego na

³⁷ Usp. Wolters, Wolfgang, *La scultura veneziana gotica (1300-1460)*, Alfieri, Venezia, 1976.; Ekl, Vanda, *Gotičko kiparstvo u Istri*, Grafički zavod Hrvatske – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982.

³⁸ Bartalini, Roberto, *Scultura gotica in Toscana: Maestri, monumenti, cantieri del Due e Trecento*, Silvana Editoriale, Milano, 2005., fotografija 81 na str. 75.

³⁹ Rizzi, Aldo, nav. dj., fotografija na str. 87.

⁴⁰ Cevc, Emilijan, *Gotska plastika na Slovenskem*, Narodna galerija, Ljubljana, 1994., fotografija 87.

klesanje. Kompozicija skulpture prilagođena je kadru, tj. pozadini trapeza koji se sužava prema vrhu. Ne možemo sa sigurnošću utvrditi je li skulptura pripadala nekoj većoj ikonografskoj cjelini ili je izvorno zamišljena kao ukras nad portalom crkve.

Druga skulptura koja se čuva u našoj crkvi drveni je reljef Sv. Jurja, koji se nalazio u luneti portala komunalne palače (na čijem je mjestu izložena kopija). Ovo je pučki, kasnobarokni rad, o kojem dosada nije previše pisano. Sadašnji preslik bitno je umanjio njezinu spomeničku vrijednost i mogućnost detaljnijeg iščitavanja i analiziranja skulpture.

U crkvi se nalazi i oštećeno zvono iz 1741. godine, bez krune. U gornjem natpisnom polju nalazi se natpis: SIT NOMINE DOMINI BENEDICTVM. Desno od Raspeća nalazi se godina lijevanja zvona (1741.). Lijevo od prikaza Raspeća nalazi se skraćunica C·I· Prema ovoj skraćnici zvono je najvjerojatnije izlio u Veneciji Ioanes Castelli (punim imenom Ioanes Andrea de Castelli). U knjizi Antona Gnirsa, *Alte und neue Kirchenglocken*, koja je najpotpuniji katalog zvona ove regije, opisano je pet zvona iz Lovrana, od kojih je za jedno navedeno da je iz crkve Sv. Ivana. Ipak, očuvano zvono nije nijedno od navedenih.

U očuvanom su inventaru ove crkve i dvije oltarne slike s prikazom sv. Ane i sv. Lucije. Stilski pripadaju akademizmu početka 20. stoljeća. Nalazile su se na bočnim oltarima, ali su premještene nakon otkrivanja zidnih slika. Slika sv. Lucije svjedoči nam o kontinuitetu njezina kulta u ovoj crkvi.

Od inventara moramo još spomenuti prozorsku klupčicu gotičke profilacije, koja služi kao menza glavnog oltara. Uz nju se u crkvi nalazi još nekoliko fragmenata gotičke arhitektonske plastike, kojima ne znamo podrijetlo.

Zidne slike

Zidne slike otkrivene su prilikom postavljanja električne instalacije, nakon čega je započeto s njihovim otkrivanjem i restauracijom. Radove je izveo konzervator restaurator Radovan Oštrić iz Konzervatorskog odjela u Rijeci. Te sam zidne slike spomenuo već ranije u jednom pregledu gotičkog zidnog slikarstva u Istri⁴¹, ali ih tek ovom

⁴¹ Te sam zidne slike spomenuo već ranije u jednom pregledu gotičkog zidnog slikarstva u Istri, ali ih tek ovom prilikom detaljnije opisujem. Vidi: Bistronić, Željko, „Gotičko zidno slikarstvo u Istri (novi prilozi jednoj budućoj sintezi)“, *Annales, Series Historia et Sociologia*, god. 17, br. 2, Koper, 2007., str. 277–290.

prilikom podrobnije opisujem.

Slike su rad dvojice majstora. Prvi i vještiji na sjevernom zidu slika scenu Krštenja Kristova. S lijeve strane nalazi se sv. Ivan Krstitelj, kojemu lijeva ruka počiva na Kristovoj glavi, a desnom ga polijeva vodom. U sredini je Krist, koji stoji u vodi do koljena. Lijevo rukom pokriva genitalije, a desnom blagoslivlja. S desne strane stoje dva anđela okrenuta prema Isusu koji drže njegove haljine. Pozadina je prizora tamnoplava. Pejzaž je naznačen tek shematiziranim valovima rijeke Jordan, u kojoj Krist stoji. Prostornost je postignuta različitim veličinom likova. Tako su anđeli u pozadini manji od sv. Ivana i Krista, a i jedan u odnosu na drugoga. Scena se nalazi unutar okvira koji čini bordura jedinstvena oblika. Aureole su iznutra žute, uokvirene crvenom kružnicom. Gusto postavljene radijalne linije na žutoj podlozi aureole završavaju točkom. Gornji anđeo ima zelena krila, a donji ružičasta. Kose su izvedene podlogom od crvene boje, na kojoj je volumen naznačen žutom bojom. Iako je oblikovno dominantna linija koja obrubljuje likove, volumen je naznačen blagim stupnjevanjem tonova, što se najbolje uočava na Kristovu tijelu i glavama anđela. Lice je Krista mladoliko, s paperjastom bradicom i brčićima. Bademaste oči, stiliziran nos i usta, uz hijeratsku Kristovu ukočenost još uvijek pripadaju likovnoj kulturi trećenta. No oblikovanje bočnih likova, sv. Ivana Krstitelja i anđela, u tričetvrt profilu svjedoči nam o utjecajima bolonjske slikarske škole početka 15. stoljeća. Njezini rimineški odjeci u slikarijama crkve Uznesenja u mjestu Riofreddo, koje je od Bolonje gotovo jednako udaljeno kao i Lovran, govore nam o snazi tih utjecaja i veličini prostora na koji se taj utjecaj širio.

Drugi slikar, koji je oslikao sve ostale zidne površine, pripada drugom likovnom senzibilitetu, koji rustičnim izrazom ponavlja oblike alpske gotike. Lik sv. Margarete nalazi se desno od prizora Krštenja Kristova. Sveticu prepoznajemo po atributima: križu, kruni i palminoj

Slika 6. Detalj scene Krštenja Kristova sa sjevernog zida crkve

grani mučeništva. Sveta Margareta gleda prema sceni Krštenja, tj. po hagiografskim izvorima, prema svome zaručniku. Oči velikih, širokih zjenica i nespretno izvedeni prsti neki su od morelijanskih detalja koji će nam pomoći u atribuiranju naiđemo li na slike ovog autora u nekim novim istraživanjima.

Od scene je Navještenja djelomično sačuvan tek lik anđela na lijevoj strani trijumfalnog luka. Tijelo anđela rastegnuto je preko cijele površine zida.

U drugog je slikara izraženija težnja prema linearnosti, što se najbolje vidi na sceni Glavosijeka sv. Ivana. Svi su volumeni naznačeni grafičkim sredstvima, linijom. To je najočitije izvedeno na nošnjama vojnika, na njihovim pletenim, žičanim košuljama. Crtež je izveden crnom bojom. Na haljinama sv. Ivana Krstitelja i kralja Heroda volumen se gradi tako da se tamnijom nijansom zelene boje prati iscrtani rub, no i to je opet više grafizam nego slikarska modelacija. Nespretnost je uočljiva i u nesposobnosti dočaravanja prostornosti. Likovi su jednakih veličina, iako su prikazani u dvije ravni. Učestalo korištenje patroniranih uzoraka kojima ovaj slikar ispunjava velike površine također pridonosi

Slika 7. Detalj scene Krštenja Kristova sa sjevernog zida crkve

dojmu plošnosti, grafizma i dekorativnosti ovog slikarstva.

Bordure i patronirani uzorci dio su ornamentalnog repertoara kojim se srednjovjekovni slikari često služe. Oni su nedjeljiv dio srednjovjekovnog zidnog slikarstva, a često nam služe kao pomoć u atribuiranju slikarskim radionicama. Potpuni katalog bordura i patroniranih uzoraka unutar istarskog zidnog slikarstva još nije učinjen te su sljedeći reci samo još jedan od priloga u tom smjeru.⁴² Bordura unutar koje se nalazi scena Krštenja Kristova jedinstvena je. U tipologiji bordura u istarskom zidnom slikarstvu takva je uočena prvi put. Središnje polje bordure uokvireno žutom trakom podijeljeno je na manja trokutasta polja izlomljenom, cik-cak trakom crvene boje. Unutar tih trokuta nalaze se koncentrični polukrugovi, naizmjenično ružičaste i zelene boje. Taj je element možda izveden iz motiva „Božjeg oka“. Središnje polje bordure izvana je uokvireno tamno crvenom trakom, a iznutra svijetlo crvenom. Rustičniji majstor koristi dvije bordure. Najčešća je ona u kojoj dvije trake, unutrašnja žuta i vanjska crvena uokviruju bijelu traku u kojoj je crnom bojom, uz pomoć patrone, oslikan geometrijski motiv koji podsjeća na čipku. Drugi uzorak bordure nalazi se samo nad scenom Navještenja, a predstavlja zavintu cik-cak traku na crnoj podlozi, između traka žute i crvene boje. Uočio sam pet različitih patroniranih uzoraka koji se nalaze samo na slikarijama rustičnijeg majstora. Njima se on obilato služi kako bi ispunio velike i prazne površine, kao što su haljine anđela, sv. Ivana Krstitelja i kralja Heroda, te crvenu površinu tla.

Oba majstora oslikavaju crkvu u isto vrijeme, početkom 15. stoljeća. Istovremenost dviju slikarija može nam potvrditi tehnički element njihova spoja. Postavlja se pitanje u kakvu su odnosu bila dva majstora. Čini se kao da je vještiji slikar započeo oslikavanje crkve, a nedugo zatim ga rustičniji majstor dovršio.

Glagoljaška baština Lovrana i glagoljski grafiti crkve Sv. Ivana

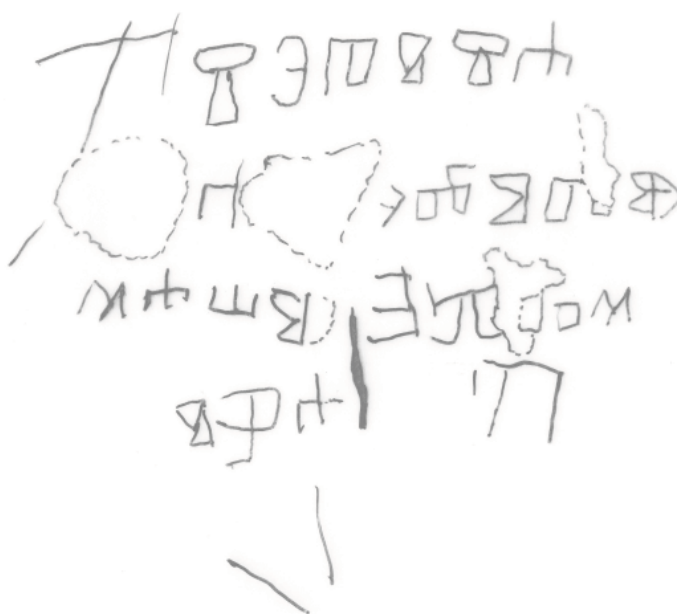
Sačuvani glagoljski spomenici Lovrana svjedoče nam o dugoj upotrebi i ukorijenjenosti glagoljice u ovim krajevima te o Lovranu kao glagoljaškoj župi. Već nekoliko puta spomenuta Kvaderna lovranskog

⁴² Grković, Sanja, „Bordure u srednjovjekovnom zidnom slikarstvu Istre“, *Peristil*, br. 38, 1995., str. 43–50; Praprotnik, Vilma, „Ornamentika slikanih okvirov na srednjeveškom stenskom slikarstvu v Sloveniji“, u: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. X, Ljubljana, 1973., str. 31–78; Vodnik, Alenka, *Tekstilni vzorci v srednjeveškom stenskom slikarstvu na Slovenskem*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 1998.

kaptola do polovice 17. st. vodila se na glagoljici. U crkvi Sv. Trojstva sačuvana je nadgrobna ploča Gašpara Bekarića iz 1595. s glagoljskim natpisom. U prezbiteriju župne crkve Sv. Jurja sačuvano nam je 48 glagoljskih grafita, od kojih je najstariji iz 1479. godine, a najmlađi iz 1620. Oni nam donose imena svećenika i župana, biblijske citate, azbučne nizove, formule poniznosti. Važan povijesni podatak donosi nam grafit iz 1558., koji govori da je 14. rujna od nagle smrti umrlo oko 50 ljudi. Grafiti nam govore i o migracijama ljudi i vezama između naselja Pazinske grofovije. Godine 1556. u crkvi Sv. Jurja potpisao se pop Vicenc Brnković iz Berma, dok u crkvici Sv. Katarine u Savičenti zatječemo jednog Lovranca, žakna Jakova. Možda je to isti onaj Jakov „z Lovrana“ koji se, sada već kao pop, potpisao 1455. u crkvi Sv. Marije od Lokve u Gologorici. U glagoljaškom okruženju, u Boljunu, nastaje glagoljska kronika u kojoj nailazimo na podatak o mletačkom spaljivanju Lovrana 1612. Uz Lovran su vezane i dvije oporuke pisane glagoljicom, koje se nalaze u franjevačkom samostanu na Trsatu. Glagoljskih spomenika bilo je i više, ali su tijekom vremena propali ili uništeni. Vjekoslav Spinčić nam svjedoči o postojanju glagoljskih liturgijskih rukopisa koji su se nalazili u župnom uredu u Lovranu. Srećom, mnogi listovi takvih rukopisa nastavljaju živjeti i dalje kao pergamentni uvezi kasnijih knjiga. Možda budemo imali sreće da otkrijemo koji u budućnosti.

Tom korpusu glagoljskih spomenika pridružuju se i novootkriveni grafiti crkve Sv. Ivana. Na zidnim slikama ugrebena je nekoliko grafita. Najstariji i najzanimljiviji nalazi se na posvetnom križu na južnom zidu, koji se nalazi na žbuci starijoj od one na kojoj se nalazi zidna slika Glavosijeka sv. Ivana. U transkripciji bi ovaj grafit glasio: SE PISAH (N)A (P)ETROVU MAŠU Ja Z?M INA. Ovaj grafit govori o svećeniku koji je držao misu (*mašu*) u crkvi. Prisutna je ligatura TR. Paleografske značajke glagoljskih slova I, N i S govore o većoj starini (poč. 14. st.). Osim ovog na sjevernom se zidu nalazi još nekoliko manjih grafita iz 15. stoljeća. Nažalost, prekratki su i fragmentarno sačuvani da bismo ih interpretirali. Na najstarijoj žbuci istočnog zida, na desnoj strani trijumfalnog luka, nalaze se glagoljska slova i geometrizirani crteži izvedeni kistom i crnom bojom na kojima uočavamo krajnje stilizirane ljudske likove. Podsjećaju na slične koji su nedavno otkriveni u crkvi Sv. Ane na Veprincu. Oni svjedoče o tome da je crkva mogla jedno vrijeme biti neoslikana i da su vjernicima ponekad bili dovoljni tek ovakvi „posvetni“ crteži.

Osim glagoljskih grafita zanimljiv je i uparani crtež ribe, koji se nalazi na posvetnom križu. Njegov nastanak možemo usporediti s brojnim *ex voto* prikazima riba kakvi su se često iskucavali u srebrnom limu. On nam svjedoči o ribarskoj tradiciji Lovrana. U urbarima u kojima se pojavljuju podavanja stanovnika Lovrana nisu spomenuta podavanja u ribi, stoga neki povjesničari u razmišljanjima o privrednoj povijesti Lovrana dvoje o ribarskoj orijentaciji stanovnika. Ovaj grafit opovrgava ovakva razmišljanja.

Slika 8. Precrt glagoljskog grafita s posvetnog križa

Zaključak

Možemo primijetiti kako povijest Lovrana nije sustavno istražena. Lovran se tek posredno spominje u različitim studijama o istočnoj Istri i Kvarneru. Prvo djelo koje se bavi isključivo njegovom poviješću već je spomenuto djelo D. Viškanića. Ipak, mjesta za daljnja istraživanja kao i mnogih nepoznanica još uvijek ima. U sklopu daljnjih istraživanja crkva Sv. Ivana zauzet će važno mjesto. Ona je jedan od spomenika koji mijenjaju našu sliku o povijesti ovog kraja. Nedavno otkrivenim srednjovjekovnim zidnim slikama Lovran se na karti istarskog zidnog slikarstva upisuje kao rijetko mjesto koje ima tri potvrđena lokaliteta s freskama ili više njih. No i ostali je umjetnički inventar koji se čuva u crkvi važan i zanimljiv za prezentaciju. Stoga crkvu Sv. Ivana

obvezatno treba uvrstiti u sve turističke itinerare. Idući od župne crkve Sv. Jurja prema Sv. Ivanu, svaki se namjernik mora provući kroz uske i puste uličice Lovrana, koje odišu specifičnom atmosferom liburnijskih gradića, skromne arhitekture no iznimno slikovitih veduta.

Literatura i izvori

1. Badurina, Anđelko, „Hagiotopografija Hrvatske“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, god. 27, Zagreb, 2003., str. 305–311.
2. Bartalini, Roberto, *Scultura gotica in Toscana: Maestri, monumenti, cantieri del Due e Trecento*, Silvana Editoriale, Milano, 2005.
3. Bauer-Munić, Vesna, *Sakralna arhitektura istočnoistarskih komuna od XII. do XVIII. stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2005.
4. Benussi, Bernardo, *Il feudo al Quarnaro della Chiesa episcopale polense*, Venezia, 1922.
5. Bistrovčić, Željko, „Gotičko zidno slikarstvo u Istri (novi prilozii jednoj budućoj sintezi)“, *Annales, Series Historia et Sociologia*, god. 17, br. 2, Koper, 2007., str. 277–290.
6. Bolonić, Mihovil, „Bratovština sv. Ivana Krstitelja u Vrniku (1323–1973)“, *Bogoslovska smotra*, br. 4, Zagreb, 1974., str. 459–476.
7. Bratulić, Vjekoslav, „Funkcije župana u općinskim zajednicama na području pazinske grofovije (XVI-XVII stoljeće)“, *Jadranski zbornik*, VII, Rijeka – Pula, 1969., str. 147–160.
8. Bratulić, Vjekoslav, „Urbari pazinskog feuda (XVI. stoljeće)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, br. VIII-IX, 1964., str. 139–204; br. X, 1964.–1965., str. 245–290.
9. Cevc, Emilijan, *Gotska plastika na Slovenskem*, Narodna galerija, Ljubljana, 1994.
10. Ekl, Vanda, *Gotičko kiparstvo u Istri*, Grafički zavod Hrvatske – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982.
11. Ekl, Vanda, „Iz lovranskog srednjovjekovlja“, *Liburnijske teme*, knj. 6, 1987., str. 191–201.
12. Foscan, Luigi, *Porte e mura delle città, terre e castella della Carsia e dell'Istria*, Collana degli Atti, Centro di Ricerche Storiche, Rovigno, N. 22, Rovigno – Trieste, 2003.
13. De Franceschi, Camillo, *Storia documentata della contea di Pisino*, Venezia, 1964.
14. Fučić, Branko, *Glagoljski natpisi*, JAZU, Zagreb, 1980.
15. Gigante, Silvino, *Libri del Cancelliere*, Monumenti di storia Fiumana, Fiume, 1912.

16. Grah, Ivan, "Izveštaji pulskih biskupa Svetoj Stolici (1592.-1802.), *Croatica Christiana Periodica*, br. 20, Zagreb, 1987., str. 26–67; br. 21, Zagreb, 1988., str. 63–106.
17. Grković, Sanja, „Bordure u srednjovjekovnom zidnom slikarstvu Istre”, *Peristil*, br. 38, 1995., str. 43–50.
18. Grković, Sanja, „Župna crkva Sv. Jurja u Lovranu“, *Dometi*, god. 23, br. 11, 1990., str. 755–768.
19. Horvat, Anđela – Matejčić, Radmila – Prijatelj, Kruno, *Barok u Hrvatskoj*, Liber – Odjel za povijest umjetnosti Centra za povijesne znanosti – Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske – Grafički zavod Hrvatske – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982.
20. Kandler, Pietro, „Codice diplomatico istriano“, *Scrinium Adriae*, http://140.105.55.157/cgi-bin/sa/baseweb_main, preuzeto 20. studenog 2009.
21. Gnirs, Anton, *Alte und neue Kirchenglocken*, Wien, 1917.
22. Klen, Danilo, „Riječki urbar (1390-1405)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XX, 1975., str. 156–161.
23. Klen, Danilo, „Urbar Pazinske grofovije (1498.)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XIV, 1970., str. 53–159.
24. Kobler, Giovanni, *Povijest Rijeke*, sv. 1–3, Opatija, 1995.
25. Kudiš Burić, Nina – Labus, Nenad (prir.), *U kraljevskim stranama i pod Svetim Markom: Vizitacije u pulskoj biskupiji na austrijskom i mletačkom području godine 1658. i 1659.*, Riječka nadbiskupija – Porečko-pulska biskupija – Adamić, Rijeka, 2003.
26. Magaš, Olga, „Prilog verifikaciji urbanog identiteta liburnijskih medievalnih aglomeracija“, *Pomorski zbornik*, knj. 29, Rijeka, 1991., str. 275–302.
27. Margetić, Lujo, „Neka pitanja razvitka srednjovjekovnih liburnijskih općina“, *Liburnijske teme*, knj. 1, 1974., str. 95–115.
28. Margetić, Lujo, „Povijesno-pravni aspekti starog Lovrana“, *Liburnijske teme*, knj. 6, 1987., str. 53–57.
29. Margetić, Lujo, „Rijeka i područje istočno od Učke (‘Meranija’) u XI. i XII. stoljeću“, u: *Rijeka, Vinodol, Istra – studije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1990.
30. Marković, Vladimir, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri – tipologija i stil*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2004., str. 14–19.
31. Matejčić, Ivan, „La scultura lignea rinascimentale veneziana in Istria e in Dalmazia“, *Histria terra (Supplemento agli Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria)*, br. 6, Trieste, 2004., str. 6–53.

32. Matejčić, Ivan, „Venecijanska renesansna drvena skulptura u našim krajevima: kratka rekapitulacija i prinosi katalogu“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 40, Split, 2003–2004., str. 171–214.
33. Matijašić, Robert, „Antičko naslijeđe u toponimiji Istre: Toponimi tipa -an, -ana u Istri i Dalmaciji“, *Histria historica*, br. 2, 1981. (1983.), str. 107–133.
34. Mohorovičić, Andre, „Stari gradovi kulturno povijesni fenomen liburnijske obale“, *Liburnijske teme*, knj. 1, 1974., str. 79–93.
35. Nefat, Bruno, „Županski stol“, natuknica u: Bertoša, Miroslav – Matijašić, Robert (ur.), *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 2005., str. 927.
36. Praprotnik, Vilma, „Ornamentika slikanih okvirov na srednjeveškom stenskom slikarstvu v Sloveniji“, u: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. X, Ljubljana, 1973., str. 31–78.
37. Rizzi, Aldo, *Mostra della scultura lignea in Friuli: Villa Manin di Passariano (Udine)*, Istituto per l'Enciclopedia del Friuli Venezia Giulia, Udine, 1983.
38. Spinčić, Vjekoslav, *Crtice iz hrvatske književne kulture Istre*, Zagreb, 1926., str. 56.
39. Sušić, Zvonimir, „Valvasor o Liburniji (Volosko, Veprinac, Sv. Jakov – Opatija, Lovran. Mošćenice)“, *Dometi*, br. 6, Rijeka, 1970., str. 114–123.
40. Štefanić, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, II: Zbornici različitog sadržaja, regule i statuti, registri, varia, indeksi, album slika*, JAZU, Zagreb, 1970. (O matici krštenih i vjenčanih na str. 177; zapis o mletačkom pustošenju Lovrana u Boljunskoj kronici na str. 204.)
41. Šurmin, Đuro, „Hrvatski spomenici I“, *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, sv. VI, Zagreb, 1898. (O Radenovoj oporuci na str. 108–110.)
42. Viškanić, Damir, „Dvije glagoljske isprave iz Lovrana (XVI. st.)“, *Vjesnik Državnoga arhiva u Rijeci*, sv. 39, 1997., str. 3–29.
43. Viškanić, Damir, *Quaderna capituli Lovranensis*, Katedra Čakavskoga sabora Opatija – Adamić, Lovran – Rijeka, 2002.
44. Vodnik, Alenka, *Tekstilni vzorci v srednjeveškem stenskem slikarstvu na Slovenskem*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 1998.
45. Wolters, Wolfgang, *La scultura veneziana gotica (1300-1460)*, Alfieri, Venezia, 1976.
46. Zjačić, Mirko, „Knjige riječkog kancelara i notara Antuna de Reno

de Mutina (1436-1461)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. III, 1955.–1956., str. 5–343; sv. IV, 1957., str. 85–225; sv. V, 1959., str. 255–459.

RIASSUNTO

***Significato storico-culturale della chiesa di
San Giovanni (Sv. Ivan) a Lovran
(contributo alla problematica della storia medievale di Lovran)***

Il significato storico-culturale della chiesa di San Giovanni (Sv. Ivan) a Laurana è molto complesso. Questa chiesa rappresenta un importante accento urbanistico del nucleo medievale di Laurana e con la sua architettura, gli affreschi e scritte glagolitiche, colmano il vuoto nelle fonti scritte. I dati storici che trattano la chiesa ci svelano l'attività della confraternità di S. Giovanni, la quale ha realizzato un ruolo importante nella vita comunale della comunità Lauranese, tra l'altro anche come commissionaria d'opere d'arte. Con la scoperta delle pitture medievali, Laurana si schiera tra i rari centri istriani abitati che hanno più di due chiese con dipinti dal periodo medievale, mentre con la scoperta dei graffiti glagolitici, testimonia l'uso della scrittura glagolitica da queste parti in tempi molto remoti.

Questa opera non fornisce pronte risposte, bensì problematizza la conoscenza della storia medievale della Liburnia. La chiesa di S. Giovanni si tenta di porre nel contesto dei dati storici già noti, della struttura urbanistica di Laurana nonché nelle dimensioni spirituali e sociali del Comune di Laurana di quei tempi, le quali si manifestano tramite l'attività della confraternità di S. Giovanni. La chiesa stessa è descritta nell'analisi dell'architettura e del suo inventario, con particolare cenno alle pitture murali medievali.

Parole chiavi: Nicola Rayntalar capitaneus Lourane, *Giacomo Raunacher*, *Quaderna capituli lovranensis*, *il libro del canceliere Antonio de Renno de Mutina*, *confraternità di San Giovanni Battista*, *la pittura murale del medioevo istriano*